

НАУКОВИЙ ВИСНОВОК
щодо застосування статті 10 Закону України «Про захист прав
споживачів»)

I.

Цей науковий висновок підготовлений на підставі частини 7 статті 404 Цивільного процесуального кодексу України, ст. 47 Закону України «Про судоустрій та статус суддів», пунктів 1.2, 2.8, 3.2, 3.3 Положення про Науково-консультативну раду при Верховному Суді за зверненням судді Великої Палати Верховного Суду О.М. Ситнік від 20.04.2021 № 247/0/26-21 у справі № 320/5115/17 та згідно з листом Вченого Секретаря НКР при ВС Л.М. Лобойка від 21.04.2021 № 47/0/27-21 щодо викладених у зверненні питань¹:

1. Що у зазначеному випадку можна вважати фінансовою послугою, яка надається споживачу: вклад, вклад та нараховані проценти за договором вкладу, лише нараховані за договором вкладу проценти?

2. Чи зберігаються споживчі відносини (в разі неповернення вкладу за рішенням суду) після розірвання судом договорів вкладу та чи поширюються на ці правовідносини Закону України «Про захист прав споживачів», а саме можливість застосування статті 10 цього Закону?

3. Чи змінює правову природу зобов'язання після набрання чинності судовим рішенням, яким розірвано договори?

4. Який розмір послуги підлягає виплаті (вклад та проценти за вкладом, тільки проценти або лише вклад) та чи впливає на визначення розміру фінансової послуги розірвання договору?

5. Чи можна вважати проценти, передбачені частиною другою статті 625 ЦК України, пенею, правова природа якої подібна до правової природи пені, визначеної частиною п'ятою статті 10 Закону України «Про захист прав споживачів» та статтею 551 ЦК України?

II.

Опис дослідження.

1. Загальні положення про договір про надання послуг містяться в главі 63 «Послуги. Загальні положення» Цивільного кодексу України (далі – ЦК).

¹ Повідомляємо, що 25.01.2021 підготовлено науковий висновок за зверненням судді Великої Палати Верховного Суду В. В. Пророка у справі № 761/16124/15-ц, обставини якої подібні до обставин даної справи. Наразі відсутня інформація щодо результатів розгляду Великою Палатою згаданої справи.

Послуга як об'єкт цивільних прав (ст. 177 ЦК) та як об'єкт цивільно-правових правочинів, повинна відповідати вимогам фактичної та юридичної здійсненності:

- по-перше, вона повинна бути об'єктивно, фактично виконуваною (а не існувати в уяві окремих осіб);

- по-друге, як юридичне явище, вона повинна мати якість правомірності, тобто не суперечити нормам права.

Відповідно до статті 901 ЦК за договором про надання послуг одна сторона (виконавець) зобов'язується за завданням другої сторони (замовника) надати послугу, яка споживається в процесі вчинення певної дії або здійснення певної діяльності, а замовник зобов'язується оплатити виконавцеві зазначену послугу, якщо інше не встановлено договором. Спеціальний суб'єктний склад такого зобов'язання в ст. 901 ЦК не визначений, але він може бути передбачений законом (наприклад, аудиторські послуги) або впливати з характеру послуги (у випадках, передбачених Законом України «Про ліцензування видів господарської діяльності»). Як впливає із змісту ст. 901 ЦК істотною умовою договору про надання послуг є умова про предмет² (дії або здійснення певної діяльності), причому оплаті підлягає послуга як така, враховуючи відсутність матеріального результату дій виконавця. Договір про надання послуг є оплатним в силу закону, якщо інше не передбачено договором.

Конструкція договору про надання послуг, закріплена в ст. 901 ЦК, є імперативною (так само, як і конструкції інших поіменованих в ЦК видів договорів), яку сторони не можуть змінювати на власний розсуд. Ця конструкція включає в себе лише вчинення певної дії або здійснення певної діяльності виконавцем, і не включає досягнення результату цієї діяльності.

Положення глави 63 ЦК можуть застосовуватися до всіх договорів про надання послуг, якщо це не суперечить суті зобов'язання (ч. 2 ст. 901 ЦК). Це означає, що при відсутності спеціального законодавства відносини сторін, що впливають із зобов'язань про надання послуг, регулюються нормами глави 63 ЦК. Положення цієї глави поширюються і на такі види договорів, які

² Предметом договору про надання послуг є надання за завданням замовника різного роду послуг, тобто безпосередньо діяльність, що полягає у вчиненні виконавцем певних дій або діяльності, а також корисний ефект від вчинення дії або діяльності виконавця, який (ефект) ніколи не набуває форми нової речі // Федорченко Н. В. Договірні зобов'язання з надання послуг: проблеми теорії і практики: монографія / Н. В. Федорченко. К.: НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф.Г.Бурчака НАПрНУ України, 2015. С. 160.

взагалі не передбачені законодавством, але своїм предметом мають надання послуги, що полягає у вчиненні певної дії або здійснення певної діяльності³.

Усі різноманітні договірні зобов'язання про надання послуг об'єднуються у єдину групу завдяки особливостям об'єкта, а саме: 1) це послуги нематеріального характеру; 2) вони нероздільно пов'язані із особистістю виконавця, тобто послуга не може існувати окремо від виконавця⁴. Сама послуга споживається у процесі її надання, тобто при вчиненні виконавцем певної дії або здійсненні діяльності, спрямованої на задоволення певних потреб замовника.

Попри те, що правовим регулюванням охоплюються численні види послуг, визначення послуги як такої в Цивільному кодексі відсутнє. Як зазначає В.В. Луць, головна особливість договорів з надання послуг полягає в тому, що надання послуг невіддільне від діяльності особи, яка надає послуги. Ефект від такої діяльності не виступає як певний матеріалізований результат, як це має місце в підрядних договорах, а полягає власне в наданні послуги⁵. Отже, при наданні послуг виконанням вважається і оплатно передається не результат, а саме дія, яка до нього призвела.

В літературі також зазначалося, що, на відміну від договорів підряду, в якості предмета договору про надання послуг виступає корисний ефект від вчинення дій або діяльності послугодавця і цей результат не набуває форми нової речі або зміни вже існуючої⁶. В цьому полягає відмінність договору про надання послуг від договору підряду, оскільки останній відповідно до частини другої статті 837 ЦК має обов'язково передбачати передання результату роботи замовникові.

Верховний Суд України, пояснюючи природу договірного зобов'язання з надання послуг, зазначав, зокрема, наступне:

- договір про надання послуг є складним зобов'язанням, що складається з двох органічно поєднаних між собою зобов'язань: по-перше, правовідношення, в якому виконавець повинен надати послугу, а замовник наділений правом вимагати виконання цього обов'язку; по-друге, правовідношення, в якому замовник зобов'язаний оплатити надану послугу, а виконавець має право вимагати від замовника відповідної оплати⁷;

³ Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України: У 2 т. / За відповід. ред. О.В. Дзери (кер. авт. кол.), Н.С. Кузнецової, В.В. Луця. – К.: Юрінком Інтер, 2005. – Т. II. – С. 514.

⁴ Там само. – С. 512.

⁵ Зобов'язальне право: теорія і практика. Навч. посібн. для студентів юрид. вузів і фак. ун-тів / [Дзери О.В., Кузнецова Н.С., Луць В.В. та інші]. За ред. О.В. Дзери. – Київ, Юрінком Інтер, 1998. – С. 572.

⁶ Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України: У 2 т. / За відповід. ред. О.В. Дзери (кер. авт. кол.), Н.С. Кузнецової, В.В. Луця. – К.: Юрінком Інтер, 2005. – Т. II. – С. 513.

- правовідношення, в якому замовник зобов'язаний оплатити надану послугу в грошах, а виконавець має право вимагати від замовника відповідної оплати, тобто в якому передбачено передачу грошей як предмета договору або сплату їх як ціни договору, є грошовим зобов'язанням⁷.

Таким чином, оплаченою має бути послуга, надана виконавцем і спожита замовником в процесі вчинення певної дії або здійснення певної діяльності.

Закон України «Про захист прав споживачів» містить визначення поняття «послуга», яке за змістом прав та обов'язків сторін договору відповідає визначенню, що міститься в ЦК: це діяльність виконавця з надання (передачі) споживачеві певного визначеного договором матеріального чи нематеріального блага, що здійснюється за індивідуальним замовленням споживача для задоволення його особистих потреб. Проте, щодо результату надання послуги, цей Закон на відміну від ЦК передбачає, що виконання договору про надання послуги може полягати у переданні або супроводжуватись переданням певного матеріального блага.

2. За договором банківського вкладу (депозиту) одна сторона (банк), що прийняла від другої сторони (вкладника) або для неї грошову суму (вклад), що надійшла, зобов'язується виплачувати вкладникові таку суму та проценти на неї або дохід в іншій формі на умовах та в порядку, встановлених договором (ч. 1 ст. 1058 ЦК). Стаття 1063 ЦК містить спеціальні норми, які регулюють укладення договору банківського вкладу на користь третьої особи.

В Законі «Про банки і банківську діяльність» вклад (депозит) визначається як кошти в готівковій або у безготівковій формі, у валюті України або в іноземній валюті, які розміщені клієнтами на їх іменних рахунках у банку на договірних засадах на визначений строк зберігання або без зазначення такого строку і підлягають виплаті вкладнику відповідно до законодавства України та умов договору.

З наведених легальних визначень вбачається, що:

1) сторонами договору банківського вкладу є лише банк і вкладник, участь інших осіб в цьому договорі не передбачена; 2) договір банківського

⁷ Лист ВСУ від 01.07.2014 р. «Аналіз практики застосування ст. 625 Цивільного кодексу України в цивільному судочинстві»; лист ВСУ від 01.06.2012 р. «Висновки Верховного Суду України, викладені у рішеннях, прийнятих за результатами розгляду заяв про перегляд судового рішення з підстави, передбаченої п. 1 ч. 1 ст. 355 ЦПК України, за 2010 - 2011 рр.». Див. також лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 27.09.2012 р. № 10-1390/0/4-12 «Про практику застосування судами законодавства при вирішенні спорів із зобов'язань, що виникають із договорів та інших правочинів» (п. 7).

⁸ Постанова ВСУ від 14.11.2011 р. у справі № 6-40цс11 про стягнення заборгованості.

вкладу (депозиту) є *реальним*, тобто він вважається укладеним з моменту прийняття банком від вкладника або для нього грошової суми (вкладу).

Відповідно до ч. 2 ст. 1058 ЦК договір банківського вкладу, в якому вкладником є фізична особа, є публічним договором (ст. 633 ЦК) та договором приєднання (ст. 634 ЦК), отже, банк укладає договори з усіма вкладниками на однакових умовах.

За визначенням ст. 2 Закону «Про банки і банківську діяльність» банківська діяльність – це залучення у вклади грошових коштів фізичних і юридичних осіб та розміщення зазначених коштів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик, відкриття і ведення банківських рахунків фізичних та юридичних осіб.

Відповідно до ч.3 ст. 47 Закону України «Про банки і банківську діяльність» до банківських послуг належить, зокрема, залучення у вклади (депозити) коштів та банківських металів від необмеженого кола юридичних і фізичних осіб.

Таким чином, укладання та виконання договору банківського вкладу (депозиту) опосередковує банківську послугу згідно із Законом «Про банки і банківську діяльність», яка відповідно до Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» віднесена до фінансових послуг.

Щодо правової природи договору банківського вкладу вченими висловлювались різні наукові погляди. Пропонувалось вважати цей договір: а) різновидом договору іррегулярного зберігання⁹; б) різновидом договору позики; в) змішаним договором; г) як самостійний договір (*sui generis*). Підтвердженням самостійного характеру договору банківського вкладу вважається його економічна сутність, яка формується шляхом реалізації сторонами відповідних цілей та відображається в конструктивних особливостях елементів цього правочину¹⁰.

3. Відповідно до ч.1 ст. 4 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» фінансовими, зокрема, вважаються послуги залучення фінансових активів із зобов'язанням щодо наступного їх повернення, а також **банківські** та інші фінансові послуги, що надаються відповідно до Закону України «Про банки і банківську діяльність».

⁹ Під іррегулярним зберіганням (іррегулярною поклажею) розуміється зберігання «знеособлених» речей (гроші, цінні папери). Див: Агарков М.М. Основы банковского права. В кн.: Агарков М.М. Избранные труды по гражданскому праву. В 2-х т. Т.2: Общее учение об обязательствах и его отдельных видах. – М.: Статут, 2012. С. 360.

¹⁰ Безклубий І.А. Банківські правочини: Монографія. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. С.222, 246.

Відповідно до визначень термінів, наведених у ч.1 ст.1 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг»:

- фінансова послуга - операції з фінансовими активами, що здійснюються в інтересах третіх осіб за власний рахунок чи за рахунок цих осіб, а у випадках, передбачених законодавством, - і за рахунок залучених від інших осіб фінансових активів, з метою отримання прибутку або збереження реальної вартості фінансових активів;

- фінансові активи - кошти, цінні папери, боргові зобов'язання та право вимоги боргу, що не віднесені до цінних паперів;

- споживач фінансових послуг - фізична особа, яка отримує або має намір отримати фінансову послугу для задоволення особистих потреб, не пов'язаних із підприємницькою, незалежною професійною діяльністю.

Певні ознаки вказують на особливості фінансових послуг. Фінансові послуги, зокрема:

опосередковують рух фінансових активів;

здійснюються в інтересах третіх осіб;

надаються фінансовими установами;

здійснюються на підставі відповідних дозволів і ліцензій;

надаються з метою отримання прибутку;

надаються на підставі договору, укладеного між фінансовою установою та клієнтом¹¹.

Дослідження правової природи фінансової послуги дозволило науковцям виокремити такі характерні ознаки:

обов'язкова участь суб'єкта господарювання, який надає послугу і здійснює функцію фінансового посередника;

приналежність фінансової послуги до нематеріальних послуг;

супровід послуги відповідним рухом фінансових активів;

рух фінансових активів зумовлює здійснення учасниками таких послуг відповідної фінансової операції;

оплатність послуги, що виявляється в отриманні прибутку від її надання¹².

¹¹ Шевчук, О. Поняття та правова природа фінансових послуг // Підприємництво, господарство і право. – 2012. – № 5. – С. 29.

Збереження реальної вартості фінансових активів є обов'язковою метою фінансової послуги, без досягнення якої стає неможливим реалізувати іншу її мету – отримання прибутку¹³.

На підставі дослідження зв'язків фінансової послуги із іншими послугами, характеристики її основних ознак сформульовано поняття фінансової послуги – це господарська операція із грошовими коштами, цінними паперами та борговими зобов'язаннями, що здійснюється за плату фінансовими установами в інтересах замовників послуг – споживачів, та можливих третіх осіб за власний рахунок фінансових установ, або за рахунок споживачів чи третіх осіб, або за рахунок грошових коштів, залучених від інших осіб з метою збереження їх реальної вартості, а у випадках передбачених договором, отримання прибутку споживачем¹⁴.

Відносини, що виникають у зв'язку із захистом прав споживачів фінансових послуг, регулюються законодавством про захист прав споживачів з урахуванням особливостей, передбачених цим Законом (ч.2 ст.3 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг»).

Захист інтересів споживачів фінансових послуг є метою державного регулювання ринків фінансових послуг також відповідно до пункту 2 статті 19 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» від 12 липня 2001 року № 2664-III¹⁵.

Як зазначено у ч.2 ст. 2 Закону України «Про захист прав споживачів», особливості захисту прав споживачів фінансових послуг визначаються відповідними законами.

Аналіз викладених вище норм ЦК, Законів України «Про захист прав споживачів», «Про банки і банківську діяльність», «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» в їх взаємному зв'язку

¹³ Дроздова Н. Цивільно-правове регулювання фінансових послуг в Україні. Наводиться за вид.: Харьковская цивилистическая школа: объекты гражданских прав: монография / И.В. Спасибо-Фатеева, В.И. Крат, О.П. Печень и др.; под общ. ред. И.В. Спасибо-Фатеевой. Харьков: Право, 2015. С. 522.

¹⁴ Масляева К. В. Господарсько-правове забезпечення функціонування ринку фінансових послуг в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.04 / Масляева К. В. ; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Х., 2009. 20. С. 9.

¹⁵ Солошкіна І.В.. Фінансові послуги як правова категорія: поняття, суттєві сторони та інші ознаки. // Форум права. 2013. № 4. С. 392. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2013_4_67

¹⁶ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Степаненка Андрія Миколайовича щодо офіційного тлумачення положень пунктів 22, 23 статті 1, статті 11, частини восьмої статті 18, частини третьої статті 22 Закону України «Про захист прав споживачів» у взаємозв'язку з положеннями частини четвертої статті 42 Конституції України (справа про захист прав споживачів кредитних послуг) від 10 листопада 2011 року № 15-рп/2011.

надає можливість зробити висновок про те, що термін «послуга» правового інституту банківського вкладу (банківська послуга, фінансова послуга) не відповідає поняттю «послуга», що врегульоване гл. 63 «Послуги. Загальні положення» ЦК та в Законі України «Про захист прав споживачів».

Вони відрізняються, мають розбіжності у:

- фактичних відносинах, які вони врегульовують;
- правовій природі відповідних договорів;
- юридичних фактах, що породжують відповідні договірні відносини.

Тобто банківський вклад (банківська послуга, фінансова послуга) не є видом «послуги», що описана в гл. 63 Цивільного кодексу¹⁶ та Законі України «Про захист прав споживачів».

Виходячи з цього, слід дійти висновку, що не застосовується до правовідносин з банківського вкладу Закон України «Про захист прав споживачів» в частині відповідальності виконавця послуги за несвоєчасне її надання, що передбачена у ч. 5 ст. 10 цього Закону.

З наведеного вище висновку щодо правової природи банківського вкладу впливає також неможливість встановити вартість банківської (фінансової) послуги з розміщення коштів на умовах договору банківського вкладу в розумінні ст. 903 ЦК (плата, яку замовник зобов'язаний оплатити за надану йому послугу в розмірі, у строки та в порядку, що встановлені договором) та ч. 5 ст. 10 Закону України «Про захист прав споживачів». Фінансова послуга полягає у здійсненні фінансових операцій з фінансовими активами (грошми, цінними паперами) з метою отримання прибутку. За договором банківського вкладу фінансова установа (банк) виплачує вкладнику проценти на вклад у розмірі, визначеному в договорі, як частину прибутку, який банк отримав від проведення фінансових операцій, у тому числі з грошми, наданими вкладником. Інша частина прибутку залишається банку, як виконавцю фінансової послуги. Таким чином, не може вважатись вартістю фінансової послуги з розміщення коштів за договором банківського вкладу (депозиту) ані проценти на суму депозиту у розмірі, встановленому договором

¹⁶ В одному з наукових досліджень наголошувалося на тому, що термін «фінансова послуга» використаний не лише задля виконання функцій регулювання приватно-правових (цивільно-правових) аспектів відносин щодо надання фінансових послуг, а й з метою регламентації публічно-правових аспектів цих відносин; слід відзначити, що в силу цього характеру досліджуваного законодавчого терміну, цілком природними є труднощі в тому щоб втиснути у нього саме ті ознаки, що характеризуватимуть фінансову послугу як цивільно-правову категорію // Денисенко Б. Банківська послуга як цивільно-правова категорія. Вісник Київськ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка. Юридичні науки. 2008. Вип. 79. С. 57.

банківського вкладу, ані, тим більше, вся сума грошових коштів, належна до виплати вкладникові, разом з тілом депозиту.

Також немає правової підстави для визначення частини прибутку виконавця (банку) як вартості фінансової послуги з розміщення коштів на умовах договору банківського вкладу. Тим більше, що фінансова операція, як будь-яка економічна (підприємницька) діяльність може бути неприбутковою, і навіть збитковою.

Щодо виникнення зобов'язання з рішення суду слід наголосити, що відповідно до ч. 5 ст. 11 ЦК цивільні права та обов'язки можуть виникати з рішення суду у випадках, встановлених актами цивільного законодавства. До таких випадків можна віднести норми ч.2 ст. 220 ЦК, ст. 574 ЦК. Рішення суду, яким вирішено спір по суті, підтверджується право позивача, що виникло з договору чи існує в силу цього договору. Отже, судові рішення щодо виконання договору (стягнення боргу, неустойки, тощо) не породжує нового зобов'язання і не змінює сутності зобов'язальних відносин, в яких виник спір.

Що стосується правової природи процентів річних, що передбачені у ч. 2 ст. 625 ЦК, відзначимо таке.

Для проблем правозастосування важлива не правова природа процентів річних, а сутність грошових зобов'язань та грошей як об'єкта цивільних прав¹⁷. Важливим для правозастосування є, по-перше, забезпечення реального захисту порушених прав та законних інтересів кредитора та, по-друге, недопущення надмірного – всупереч добросовісності, розумності та справедливості як засадам цивільного та господарського обороту – збагачення кредитора за рахунок боржника.

Грошовими є зобов'язання, в яких грошові знаки використовуються як засіб платежу для погашення боргу (на відміну від зобов'язань, де гроші виступають товаром). Гроші в цивільному обороті є загальним знаряддям обміну і мають абсолютну господарську корисність, оскільки в них зацікавлений кожен і вони не «прив'язані» до конкретної особи. Можливість

¹⁷ На відміну від процентів як плати за можливість чужим (запозиченим) капіталом, у науковій літературі правова природа процентів річних як форми відповідальності за порушення грошових зобов'язань, є предметом тривалих, але безплідних суперечок. Склалося кілька позицій щодо визначення природи процентів річних: 1) як неустойки; 2) як форми відшкодування збитків; 3) як окремої (нетипової) міри майнової відповідальності, яка відрізняється як від збитків, так і від неустойки; 4) як винагороди (плати) за користування «чужими» коштами // Беляневич О.А. Висновки Верховного Суду щодо застосування норм права у контексті забезпечення правової визначеності у цивільних відносинах. В кн.: 720. Захист прав та інтересів учасників майнових відносин: питання теорії і практики: колективна монографія / за заг. ред. д-ра юрид. наук, доцента І.Ф. Коваль. Вінниця: ТВОРИ, 2020. С. 72-73.

використання грошей як знаряддя обміну означає, що особа, яка користується чужими грошима, повинна за це платити.

Сплата процентів повинна компенсувати власнику капіталу те, що він за інших – нормальних – умов отримав би, якби самостійно користувався грошима¹⁸. На відміну від норм щодо стягнення неустойки (пені), право кредитора отримати компенсацію у вигляді трьох відсотків річних встановлено безпосередньо законом, в силу диспозитивності норми ч. 2 ст. 625 ЦК інший процент може бути передбачено договором або законом. Інший розмір процентів, в тому числі більший, може бути узгоджений сторонами в договорі, що дозволяє контрагентам в такий спосіб мінімізувати фінансові ризики. Так само компенсаційний характер має сплата інфляційних нарахувань.

Відсотком або процентом є сота частина цілого (від лат. *pro centum*) — сота доля, на сто), тобто процент (відсоток) як такий не має будь-якої правової сутності: це елементарний інструмент для математичних дій (в тому числі і у випадку необхідності розрахувати суму пені, яка має бути сплачена за прострочення виконання грошового зобов'язання, або суму штрафу, який також обчислюється у відсотках від суми невиконаного або неналежно виконаного зобов'язання). Правова сутність виявляється тільки тоді, коли закон закріплює за боржником обов'язок сплатити проценти за користування не-своїми грошима, в тому числі і при простроченні виконання зобов'язання.

В ЦК розмежовується поняття процентів та неустойки, зокрема:

- у статті 625 ЦК визначено сплату саме «процентів», а не «неустойку»;
- у статті 534 ЦК проценти і неустойка названі окремо в одній черзі погашення вимог за грошовими зобов'язаннями;
- відповідно до ч. 2 ст. 550 ЦК проценти на неустойку не нараховуються;
- у статтях 554 і 589 ЦК неустойка, проценти і збитки використані як самостійні поняття;
- відповідно до ст. 1106 ЦК у випадку несплати чека відбувається сплата процентів, а не неустойки.

¹⁸ Поняття процентів як плати за надання грошей в борг використовується в інших законодавчих актах, див., зокрема, підпункт 14.1.206 Податкового кодексу України, пункт 17 наказу Міністерства фінансів України від 29.11. 1999 р. № 290 «Про затвердження Положення (стандарту) бухгалтерського обліку», підпункт 30 пункту 3 постанови НБУ від 21.02. 2018 р. № 14 «Про затвердження Інструкції з бухгалтерського обліку операцій із фінансовими інструментами в банках України».

Це означає неможливість застосування до стягнення процентів норм ЦК про неустойку, зокрема, про скорочену позовну давність (ч. 2 ст. 258 ЦК), про штрафний характер неустойки (ч. 1 ст. 624 ЦК України), про можливість зменшення неустойки за рішенням суду за наявності будь-яких істотних обставин (ст. 551 ЦК).

Сплата трьох процентів річних від простроченої суми (якщо інший їх розмір не встановлений договором або законом), так само як й інфляційні нарахування, не мають характеру штрафних санкцій і є способом захисту майнового права та інтересу кредитора шляхом отримання від боржника компенсації (плати) за користування ним коштами, належними до сплати кредиторів¹⁹.

В чинному законодавстві відсутнє визначення «проценти річних», але, враховуючи значення цього терміна, який вживається як в законодавстві, так і в практиці, зокрема, банківській, можна запропонувати наступне визначення.

В розумінні ст. 625 ЦК проценти річних – це грошова сума, яка сплачується боржником у випадку прострочення виконання грошового зобов'язання (сплати боргу) і *обчислюється за ставкою, встановленою із розрахунку на рік.*

Відповідно до ч. 2 ст. 625 ЦК сторони мають право узгодити в договорі інший *розмір* процентів, тобто визначити іншу, ніж 3 %, ставку. Водночас законом не передбачено можливість змінювати спосіб нарахування процентів річних (тобто встановлення ставки проценту за інший, ніж рік, період часу).

III.

Висновки.

1. За договором банківського вкладу споживачу надається фінансова (банківська) послуга, яка полягає у проведенні операцій з грошовими коштами вкладника з метою отримання прибутку від цих операцій, за рахунок якого вкладнику виплачуються проценти на вклад.

Вклад (фінансовий актив), вклад та нараховані проценти за договором вкладу (сукупність фінансового активу і результату операцій з ним), нараховані за договором вкладу проценти (результат операцій з фінансовим

¹⁹ Пункт 4.1 постанови Пленуму Вищого господарського суду України від 17.12.2013 р. № 14 «Про деякі питання практики застосування законодавства про відповідальність за порушення грошових зобов'язань».

активом) не можна ототожнювати з фінансовою послугою (операції з фінансовим активом), яка надається споживачу.

2. Частина п'ята статті 10 Закону України «Про захист прав споживачів» не підлягає застосуванню до спірних відносин як під час дії договору банківського вкладу, так і в разі розірвання договору банківського вкладу, а також невиконання банком рішення суду на час звернення вкладника до суду.

3. Правова природа зобов'язання після набрання чинності судовим рішенням, яким розірвано договори, не змінюється.

4. З огляду на висновки, що містяться в п.1, поняття «розмір фінансової послуги» не можна визначити через поняття «вклад» чи «проценти».

5. Проценти, передбачені частиною другою статті 625 ЦК України, не можна вважати пенею, правова природа якої подібна до правової природи пені, визначеної частиною п'ятою статті 10 Закону України «Про захист прав споживачів» та статтею 551 ЦК України.

**Член Науково-консультативної ради
при Верховному Суді
кандидат юридичних наук**

Беляневич В.Е.

**Член Науково-консультативної ради
при Верховному Суді
доктор юридичних наук, професор**

Беляневич О.А.